

Мирослава Вовк
(Київ)

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано проблему фольклористичного аналізу літературного твору в контексті семиотичного підходу. Подано характеристику процесу інтерпретації літературних текстів у межах інформаційно-семиотичної концепції культури. Автор обґрунтовує думку про те, що такий підхід забезпечить активізацію науково-пошукової діяльності майбутніх фольклористів-дослідників.

Ключові слова: фольклористичний аналіз, інформаційно-семиотична концепція культури, фольклорист.

In the article the problem of analysis of specialist in folklore of literary work is analysed in the context of semiotics approach. The process of interpretation of literary texts is characterized informing within the limits of conceptions of semiotics of culture. An author grounds an idea that such approach will provide activation scientifically searching to activity of future specialists-researchers.

Keywords: analysis of specialist in folklore, conceptions of semiotics of culture, specialist in folklore.

В статье анализируется проблема фольклористического анализа литературного произведения в контексте семиотического подхода. Характеризуется процесс интерпретации литературных текстов у пределах информационно-семиотической концепции культуры. Автор обосновывает позицию, что такой подход обеспечит активизацию научно-исследовательской деятельности будущих фольклористов.

Ключевые слова: фольклористический анализ, информационно-семиотическая концепция культуры, фольклорист.

У контексті сучасних тенденцій розвитку освіти – глобалізації, технологізації, інформологізації, гуманізації – актуальним залишається питання формування її концептуальних засад, які забезпечували б не хаотичний, а стійкий, внутрішньо стабільний її прогрес. Трансформація сучасної освітньої парадигми має відбуватися в контексті збереження культурних цінностей і мистецьких здобутків та розвитку історично сформованих традицій за умови урахування позитивних загальносвітових, зокрема європейських, модернізаційних перетворень. У цьому аспекті необхідною тенденцією є становлення стійкого зв'язку між змістовою наповненістю освітнього простору та шляхами осмислення й інтерпретації культурно-мистецьких явищ – методологією. У контексті означеної проблеми вагоме місце займає фольклор як унікальний пласт національної культури, що став об'єктом кількостолітнього наукового аналізу когорти фольклористів, етнографів, мовознавців, істориків, педагогів. Специфіка фольклорної традиції, дослі-

дження її впливу на різні види мистецтва, на професійну авторську творчість, окреслення її педагогічного потенціалу, функціонального спектра (естетичного, емоційного, ідентифікаційного, етнокультурного тощо) – домінуючі проблеми аналітичних студій учених різних наукових напрямів.

У педагогічній науці є низка досліджень, у яких проаналізовано педагогічний потенціал фольклору (З. Резніченко, Р. Береза, Р. Осипець, М. Клепар, О. Таранцева, Т. Карпінська, О. Семенов, Н. Сивачук, Р. Дзвінка, Л. Побережна, О. Жорнова, О. Отич, С. Чабан та ін.). Водночас відсутні аналітичні оцінки фольклорного арсеналу культури як об'єкта семиотичного підходу в контексті осмислення його символічної природи вченими-педагогами. На нашу думку, такий підхід забезпечить активізацію науково-пошукової діяльності молоді, зокрема майбутніх професійних фольклористів.

На думку польської дослідниці В. Кравчик-Василевської, фольклор потрібно розглядати водночас у трьох аспектах: 1) у суб'єктивному аспекті – це

окремо взятий індивід чи група зі своєю самотньою культурою, світорозумінням, сформованою системою цінностей і стереотипів, переконань, оцінок і власних уявлень про цю культуру. У цьому випадку фольклор – символічна форма реалізації своєї культури через суб'єкт і вираження суб'єктом своєї належності до цієї культури (внутрішня орієнтація). При цьому фольклор також несе інформацію про культуру суб'єкта і його самотність, коли відображає ставлення до інших індивідів і груп (зовнішня орієнтація); 2) фольклор в об'єктивному аспекті – це вся різноманітність текстів, створених на ґрунті різних (вербальних і невербальних) знакових систем і відповідних народнопоетичних і художньо-естетичних норм. Ці тексти – носії змісту, що визначається обсягом культурних знань суб'єкта і місцем цих текстів у загальній системі цінностей; 3) фольклор у комунікативному аспекті є комплексною формою передачі інформації всередині власної культури і поза нею. У цьому плані значну роль відіграє саме повідомлення, його передача, конкретні умови і культурний контекст, характер виконання, а також психо-соціальні стосунки між тим, хто передає, і тим, хто отримує інформацію [1, с. 43]. Це положення вченої є цінним і слухним саме тому, що наголошується на символічній природі фольклору, його інформаційно-генеруючій функції, що забезпечує сталість культурної традиції через взаємозв'язок поколінь.

У результаті професійного осмислення і наукового вивчення цього явища протягом XIX–XX ст. сформувалась унікальна наука – фольклористика. Підтвердженням її унікальності є вироблення власної методології, де особливо вагоме значення, на нашу думку, має семіотичний метод інтерпретації фольклорних текстів, неофольклорних явищ, фольклоризму різних видів мистецтва, що дозволяє простежити вплив фольклору як інформаційно-спадкового явища на соціокультурний розвиток. Ряд зарубіжних та вітчизняних учених посприяли появі цього підходу до аналізу фольклорних явищ (К. Леві-Стросс, Р. Якобсон, Ф. Буслаєв, О. Потебня, В. Пропп, Є. Мелетинський, Ю. Лотман та ін.).

У результаті взаємодії методології інтерпретації культурно-мистецьких здобутків на рівні окремих наук (і не лише

фольклору як феномену традиційної культури) та їх культурологічного аналізу виникла інформаційно-семіотична концепція культури, яка знайшла своїх розробників у мистецькій педагогіці.

На думку засновниці філософії мистецької освіти О. Рудницької, інформаційно-семіотична концепція культури «органічно поєднує такі основні підходи до вивчення культури, як *технологічний* (аналіз культури з точки зору техніко-економічних показників розвитку суспільства, рівня його виробництва), *діяльнісний* (розгляд певних типів і форм життєдіяльності людей, сукупність яких створює специфічні особливості тієї чи іншої культури), *аксіологічний* (ототоження культури з духовною сферою життєдіяльності, форм еволюції релігійних, моральних, правових, філософських, політичних норм суспільства та його естетичних поглядів і смаків)» [2, с. 50]. Фольклор як форма інформаційної передачі культурних цінностей можна також розглядати в контексті цих трьох підходів, особливо щодо трансформації фольклорних сюжетів, поезики в професійному мистецтві. Адже в різних видах мистецтв фольклор має багатозначний вплив: чи то безпосередня фольклорна стилізація, чи то глибинне переосмислення фольклорних мотивів, детерміноване використання традиційних художньо-виражальних засобів.

У *технологічному аспекті* фольклорні модифікації свідчать про появу провідних ознак – диференціації художніх стилів та визначення впливу фольклору на формування індивідуального стилю митця. Тобто фольклор виступає як показник сприйняття культурно-духовних цінностей, що забезпечує прогресивність та стабільність духовної основи суспільства.

Аналізуючи фольклор крізь призму *діяльнісного підходу*, варто відмітити, що він виконує роль способу вираження форми життєдіяльності етносу взагалі й особистості зокрема, що знайшло своє втілення у класифікації уснопоетичних творів (календарно-обрядовий (веснянки, колядки, щедрівки, купальські, жнивварські пісні тощо) та родинно-обрядовий (весільні пісні, колискові пісні, голосіння) фольклор). Крім того, у кожному з жанрів фольклору виявляються особливі ментальні характеристики, що реалізуються через традицій-

ні образи, символіку, стилістичні особливості. Ця специфіка створює унікальний, невичерпний пласт етнічної культури, який до сьогодні є джерелом професійно-мистецької діяльності.

У контексті **аксіологічного виміру** фольклор протягом усіх історичних періодів був вираженням релігійних поглядів етносу, його соціальних устремлень, правових «неписаних» норм, естетичних смаків, а особливо – духовних цінностей. В уснопоетичних творах втілились еволюційні тенденції етнічної свідомості. Трансформовані варіації фольклорних текстів у сучасному культурному просторі засвідчують ідейно-смыслову стабільність фольклорної символіки та естетичну цінність уснопоетичного стилістичного виміру.

Пропонуємо розглянути кілька зразків колискових пісень, арсенал яких вивчається в курсі «Усна народна творчість» на філологічних факультетах університетів.

«Ой кіт-воркіт / Да на віконечко скік! / А з віконця в хижку, / Кинув у коліску, / Мишка буде грати, / Котик воркотати, / Дитя буде спати / І щастячко мати» (Коліскова пісня «Ой кіт-воркіт»).

«Наш ледащо – мурий кіт – / Тихо вибрався на пліт, / Позирнув собі убік / Та у хату нишком – скік! / А із хати – в хижку: / – Пошукаю мишку!.. / Миші кіт не відшукав, / А сметану поз’їдав / Та й ховатися біжить, / А дитя в колісці спить» (М. Стельмах «Коліскова (За народними мотивами)»).

«Сніг приліг на землю льольо, / Притуливсь до тебе я, / І гоїднулась біля болю / Новорічна ніч твоя... / Йди додому, старший боле, / І малому накажи, / Не дивіться нам ніколи / По той бік, де ніч лежить... / Спи і слухай: вітер шаста / То в діброви, то з дібров... / З Новим роком, з новим щастям / Вас, гіркото, вас, любов!» (З твору М. Вінграновського «Новорічна колискова»).

У фольклорному тексті колискової пісні відтворене сакральне ставлення народу до народження дитини. Особливе смислове навантаження має символ кота – втілення спокою, тиші, оберігач дитячого сну. Водночас у колисковій М. Стельмаха зустрічаємо тотожний образ кота, автор використовує типові фольклорно-стилістичні елементи, що засвідчує стабільність фольклорної традиції. Натомість М. Він-

грановський, застосовуючи уснопоетичну ритміку, традиційно-фольклорні метафоричні прийоми, надає змісту колискової пісні більш глибокого смислу: вживає абстрактні поняття *гіркота*, *любов*, які є неодмінними подіями в житті людини, очевидно, з метою підкреслення значущості цих понять автор використовує прийом персоніфікації, що засвідчує пряме звертання до них.

Тезисний аналіз трьох зразків текстів засвідчує дієвість інформаційно-семіотичної концепції культури. Її триаспектний підхід (технологічний, діяльнісний, аксіологічний аспекти) у контексті зіставлення поданих колискових пісень дає підстави зробити висновок, що в професійному мистецтві, зокрема в художній літературі, надзвичайно стійкою є фольклорна традиція, яка знайшла в авторських творах нові смислові варіації.

Особливе значення в інформаційно-семіотичному підході до аналізу впливу фольклорної традиції на різні виміри (образний, ідейний, стилістичний) авторського літературного твору має категорія художнього образу. О. Рудницька зауважує, що «функціонування мистецтва стає можливим завдяки органічній єдності трьох складових структури художнього образу: матеріальної, духовної та концептуальної» [3, с. 235]. Вчена слушно вважає, що «перша з них представлена зовнішніми параметрами засобів виразності твору., які є носіями інформації, але не розкривають самі по собі її смислу. Друга несе в собі цей смисл як ідеальний образ, що виникає у свідомості суб’єктів мистецької діяльності (митців, виконавців, реципієнтів) і фіксується в їх асоціативних уявленнях, характері переживань, змінах настрою, супроводжуючи результати безпосереднього відображення та осмислення чуттєвого матеріалу. Третя становить організацію смислової композиції твору, яка кодує його художній зміст за допомогою художніх символів» [3, с. 235]. У цьому контексті аналіз літературного твору може стати досить продуктивним, адже читач виступає в ролі інтерпретатора (пересічного або професійного), який крізь призму власного інтелектуально-емоційного досвіду, шляхом асоціативних паралелей декодує смисл художніх образів твору.

Зокрема, проаналізуємо смислові вирази образу сонця у поетичних творах

В. Симоненка. За допомогою метафоричного, гіперболізованого художнього прийому автор створює символічні конструкції. Сонце відтворене як необхідна умова життєдіяльності людини: *«Сонце ходить до нас не в гості – сонце з нами живе!»* («Впало сонце в вечірню куряву»). Створюючи на основі паралелізму конструкцію **«сонце – праця»**, автор реалізує ідею поклоніння «світлій», необхідній праці: *«Встало сонце і впало в очі, / Хмари втому зняли з плечей – / Служать людям ці руки робочі, / Сонце людям гріє з очей»* («Косар»).

Небо/сонце у відтворенні мотиву людської майстерності набуває ознак сакральності праці: у зверненні до вишивальниці символи «верхнього» світу є необхідними образами-візерунками, що можуть принести щастя людині: *«Вигантуй на небі райдугу-доріжку, / Постели до сонця вишивку-маніжку, / Щоб по тій доріжці з лебедями-снами / Плавати до щастя білими човнами»* («Вишивальниці»). Очевидно, співдія небесного (небо, сонце) і земного (щастя) відтворює традиційне етнічне ставлення до вишитого рушника як оберега людської долі.

Антитезисний художній прийом, властивий фольклорній стилістичній манері, використовується письменником для відображення катастроф ХХ ст.: *«У небі тишились хмари, / У небі сонце пливло, / Під небом кривавім чвари / І лютувало зло»* («Крик ХХ віку»). Одвічний етичний конфлікт «добро – зло» реалізується через протиставлення, де символічні образи неба і сонця підсилюють трагічність подій сучасності. Митець демонструє, порушує питання світового сакрального порядку, а не випадкового безладдя, хаосу.

Співдія небесного і земного світів у В. Симоненка відбувається крізь призму міфологічної структури **«сонце – хата»**: *«Понеси мене на крилах, радосте моя, / Де на пагорбах і схилах сонця течія. / Де стоять в обновах білих, в чистому вбранні / Рідні хати, білі хати, з хмелем при вікні»* («Принеси мене на крилах»). Уподібнення світла сонця і білої, світлої хати відбувається з використанням мета-

форичного прийому (наділення сонця і хати персоніфікованими характеристиками) та фольклорної стилізації.

Найбільший семантичний ряд з лексемою «сонце» становлять авторські оказіональні звороти, що відтворюють народну картину світобачення через сакральне ставлення до сонця, яке зумовлює природні зміни, а також «супроводжує» психологічні трансформації людини: *«Вітер в небі за хмарами гониться / І про тебе складає пісні, / Почалася у сонця безсонниця – / І подовшали раптом дні»* («Суперники»); *«Та сміялося сонце в блакиті / Над безмежжям німим цілини»* («Пучок суниць»); *«Впало сонце в вечірню куряву. / Тиша виповзла за село»* («Впало сонце в вечірню куряву»).

Визначивши смислові відтінки образу сонця у контексті поезії В. Симоненка, осмисливши експресивно-стилістичні його вияви, можна підкреслити, що цей образ є традиційно-символічним, «відфольклорним», автохтонним. А це свідчить про глибинність впливу фольклорної традиції на творчість поета.

Отже, методологічні принципи інформаційно-семіотичної концепції культури є ефективним шляхом осмислення та інтерпретації культурно-мистецьких явищ, зокрема щодо з'ясування глибинного чи поверхневого впливу фольклорної традиції на літературний арсенал культури. Насамперед такий підхід забезпечує активізацію науково-дослідного потенціалу майбутніх фольклористів-дослідників, сприяє стійкому виробленню в них науково-методологічного інструментарію.

Література

1. *Кравчик-Василевская В.* В защиту фольклора, или Диалог между традицией и современностью // Живая старина. – 1996. – № 4 (12). – С. 42–43.
2. *Рудницька О. П.* Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. – Т. : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
3. *Рудницька О. П.* Педагогіка мистецька: пошуки, перспективи // Професійна освіта: педагогіка і психологія. – К ; Ченстохова. – 2000. – Вип. II. – С. 233–245.